

М. А. Заворіна, студентка групи ІТШ-20-2 (*ХНУРЕ, Харків*)

М. А. Гарбар, канд. філол. наук, доц. (*ХНУРЕ, Харків*) – науковий керівник

ФОРМУВАННЯ АНТИУТОПІЇ ЯК ВІДОБРАЖЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ СВІДОМОСТІ УКРАЇНЦІВ У ЛІТЕРАТУРІ ХХ СТОРІЧЧЯ

Зараз час, насичений зумовленими науковим прогресом різноманітними нововведеннями, технологіями, а також змінами в способах правління і концепції влади у цілому. Очевидно, що людина і сьогодні, і у далекому минулому замислювалася над тим, що трапиться, якщо весь звичний устрій раптово вийде з-під контролю? Відповідь на це питання намагається дати жанр антиутопії.

У сучасній науці наявні різні визначення терміна «антиутопія». Найбільш повне з них дав Ю. Ковалів, на думку якого антиутопія – це «зображення у художній літературі небезпечних наслідків, пов'язаних з експериментуванням над людством задля його «поліпшення», певних, часто припадних соціальних ідеалів» [1, с. 48–49]. Також слушною є думка Л. Цьох про те, що «антиутопія стоїть в ряді найцікавіших жанрових новоутворень ХХ століття. Глибоко сягаючи корінням в історію розвитку літератури найдавніших часів, вона була покликана до життя бурхливими соціально-політичними подіями початку століття і прозвучала і як серйозне застереження про майбутню небезпеку, і як глибокий аналіз стану сучасного світу, і як оригінальна літературна форма» [4, с. 258].

Метою роботи є дослідження виникнення антиутопії на тлі подій ХХ сторіччя внаслідок змін у свідомості українців того часу.

Актуальність роботи полягає в необхідності всебічного вивчення української антиутопічної прози, оскільки цей жанр протягом тривалого часу, в умовах радянської тоталітарної системи, не досліджувався.

Причиною виникнення антиутопії стають численні соціально-політичні події. Як зазначає Л. Романчук, «антиутопічні романи, в цілому, не вигадують нових ідей і концепцій, вони просто імітують життя в її найбільш драматичних і трагічних ізломах» [3, с. 49–53.] Про соціальну спрямованість говорить і Л. Цьох: «Антиутопія – жанр, який досліджує художніми засобами співіснування людини і соціуму, тобто соціальний жанр» [4, с. 259].

Т. Луговська визначає такі головні ознаки антиутопії [2]:

1. В описаному соціумі – явно погано. Причому те, що там погано, читачеві очевидно, навіть якщо більшість тих, хто живе всередині антиутопії, цього не усвідомлює.
2. Погано там в першу чергу тому, що люди позбавлені істотних соціальних свобод. Це може супроводжуватися кричущою нужденністю, але не обов'язково. Крім того, бідність ніколи не стає головною складністю життя в антиутопії. Хоча дефіцит тих чи інших ресурсів часто допомагає створити систему повного керування людьми.
3. Погано стало в результаті саме природного соціального розвитку суспільства – а не внаслідок неправильних техногенних чинників, падіння

метеорита, магії, загадкових психовипромінювань або поневолення іншим соціумом чи інопланетянами.

4. У змальованому суспільстві відсутній перекис «дуже високий технологічний розвиток плюс провальний соціальний устрій». В антиутопії якісь технології, звичайно, є, але або досить середнього рівня, або про них говориться мало й побіжно. Виняток становлять технології маніпулювання людьми: тут можливий будь-який хай-тек.
5. Немає особливої таємничості в тому, як і чому сталися фатальні соціальні зрушення. Нічого загадкового, все зрозуміло: просто жага влади, жадібність, дурість або – що буває ще гірше – щире бажання втягнути людей в новий, кращий світ. Іноді – за шкірку й стусанами: що ж поробиш, якщо співгромадяни настільки нерозвинені і не бачать блискучих перспектив?

Українська література не залишилася осторонь цієї світової культурної традиції, тим більше, що доба, багата на історичні події, стала дійсно родючим ґрунтом для розвитку цього жанру.

Однією із перших українських антиутопій став твір Володимира Винниченка «Сонячна машина». У 1928 році вийшли друком перші тиражі, а вже незабаром після публікації роман отримав неабияку прихильність читачів і літературних критиків (таких, як Микола Зеров, Олександр Білецький та інші), чим і заслужив три перевидання. Популярність «Сонячної машини» свідчить про те, що українці потребували такого жанру, що був би відображенням похмурої дійсності: голод, становлення СРСР, початок «розстріляного відродження». Також ми впевнені, що неабиякий вплив на формування антиутопії мало тривале пригнічення України Російською імперією (Валуєвський, Емський циркуляри тощо).

Сьогодення також багате на українські антиутопічні твори: Юрій Щербак: «Час смертохристів: Міражі 2077 року», «Час Великої Гри. Фантоми 2079 року», «Час тирана. Прозріння 2084 року», Артем Чапай «Червона зона», Марія Косян «Коли у місті N дощить», Олег Шинкаренко «Кагарлик», Ярослав Мельник: «Маша, або Постфашизм», «Далекий простір», Тарас Антипович «Хронос» та інші.

У 2012 році Ярослав Мельник став фіналістом конкурсу «Книга року» ВВС в Україні, а у 2013 році його книга «Далекий простір» стала переможцем цього конкурсу, що свідчить про популярність і новизну жанру в Україні.

Отже, жанр антиутопії своєчасно з'явився в українській літературі й отримав визнання серед читачів та критиків. Проаналізувавши твори та події, на тлі яких вони з'явилися, ми з впевненістю можемо відзначити, що зміст та прихований сенс робіт дійсно відображає національну свідомість українців ХХ–ХХІ сторіччя.

Література

1. Гром'як Р. Т., Ковалів Ю. І., Теремко В. І. Літературознавчий словник-довідник. Київ, 2007. 751 с.
2. Луговская Т. Антиутопии. Суть жанра. URL: <http://old.mirf.ru/Articles/print5726.html> (дата звернення: 30.10.2020).
3. Романчук Л. Утопии и антиутопии: их прошлое и будущее // Порог. 2003. № 2. С. 49–53.
4. Цьох Л. Й. Антиутопія: модель жанру // Мова і культура. 2011. Вип. 14, т. 3. С. 257–264.